

Prof. dr hab. Jolanta Szempruch
Uniwersytet Rzeszowski

Rzeszów, 10.02. 2022 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Violetty Agaty Jaśkiewicz pt. *Nauczyciel ucznia zdolnego.*

Studium socjo-biograficzne

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Bogusławy Doroty Gołębnik, prof. DSW

Przedłożona do recenzji rozprawa jest ważnym głosem w dyskusji na temat nauczyciela ucznia zdolnego. Stanowi wartościowe pod względem merytorycznym i metodologicznym studium wpisujące się we współczesne polemiki dotyczące kształcenia uczniów zdolnych, którzy wymagają uwagi i przemyślanego działania nauczyciela. Podjęcie tej problematyki jest istotne zarówno z punktu widzenia poznawczego, jak i praktyki edukacyjnej oraz kształcenia i doskonalenia nauczycieli do pracy z uczniem zdolnym.

Należy podkreślić, że mimo licznych badań i opracowań wciąż brak jest dobrze ugruntowanej wiedzy na temat aktualnych doświadczeń nauczycieli w zakresie pracy z uczniem zdolnym na poszczególnych etapach kształcenia. Zatem temat podjęty przez Autorkę bez wątpienia należy do ważnych, stąd też szersze i cenne jest jego opracowanie, zwłaszcza w kontekście dokonującej się zmiany myślenia o edukacji, w tym edukacji uczniów zdolnych. Zmiana ta powoduje konieczność nowego odczytania sensu i istoty przygotowania nauczycieli do kształcenia uczniów zdolnych oraz procesu rozwoju zdolności uczniów. Jako projekt naukowo-badawczy dysertacja znacząco wpisuje się w najnowsze trendy badań, mające ważne znaczenie dla współczesnej edukacji.

Podjęcie przez Autorkę tytułowego zagadnienia bardzo mnie cieszy jako badacza edukacji i pedeutologa. W Polsce mamy bowiem obecnie do czynienia ze zderzeniem dwóch zjawisk. Z jednej strony, podobnie jak na całym świecie obserwujemy wzrost znaczenia zdolności jednostki oraz ich celowego i systematycznego rozwoju. Z drugiej zaś, właśnie w Polsce, tym razem w przeciwieństwie do doświadczeń zagranicznych, w warunkach szkoły masowej w zasadzie nie wykorzystuje się możliwości dostosowania kształcenia do potrzeb

uczniów zdolnych, o czym pisze również Autorka na s. 73 dysertacji. W takiej sytuacji trudno nie docenić wagi tematu, jaki podjęła mgr Violetta Agata Jaśkiewicz. Tym bardziej, że analiza dostępnych publikacji polskich badaczy rzadko dotyczy procesu stawania się nauczycielem uczniów zdolnych. Z tym podjętym, trudnym wyzwaniem Autorka dobrze sobie poradziła i potwierdziła umiejętności w zakresie prowadzenia dyskursu naukowego, prowadzenia badań i konstruowania narracji.

Układ treści recenzowanej rozprawy jest prawidłowy. Składa się ona z dwóch części: teoretycznej i empirycznej, dopełnionej – co jest pożądane w pracach pedagogicznych – o podsumowanie, zakończenie, obszerną i dobrze dobraną bibliografię (zawierającą literaturę polskojęzyczną, zagraniczną, ustawy i rozporządzenia, źródła internetowe), spis rycin i tabel. Poszczególne części mają rozwiniętą strukturę wewnętrzną, co świadczy o starannym przemyśleniu omawianej tematyki.

Do pracy dołączony jest aneks ilustrujący warsztat pracy doktorantki. Zawarte są w nim m.in.: kody nauczycieli, transkrypcje wywiadu, pierwsze portrety nauczycieli szkół podstawowych i liceów ogólnokształcących, a także portrety uczniów zdolnych.

Uwagi szczegółowe

Już we wstępie widać dobre przygotowanie Autorki do napisania rozprawy dotyczącej zapowiedzianej w tytule problematyki. Doktorantka poprawnie zdefiniowała cel podjętych badań, zarysowała pole problemowe i własną motywację do podjęcia tytułowej problematyki. Zawarty tu przegląd zawartości treściowej pracy pozwala zorientować się w kolejności podejmowanych analiz, sygnalizuje ich znaczenie dla teorii i praktyki pedagogicznej oraz poprawnie uzasadnia zainteresowanie badawcze podjętą tematyką i wybór strategii badań jakościowych.

W strukturze pierwszej części recenzowanej rozprawy Doktorantka wyróżnia 4 rozdziały:

1. Zdolności w ujęciu psychologicznym,
2. Uczeń zdolny w dyskursie psychologiczno-pedagogicznym,
3. Praca edukacyjna z uczniem zdolnym w ujęciu systemowym,
4. Nauczanie uczniów zdolnych w naukowym dyskursie pedeutologicznym.

Tworzą one teoretyczne ramy podjętych badań.

W rozdziale pierwszym poprawnie rekonstruuje historyczny dyskurs psychologiczny dotyczący zdolności oraz ukazuje główne współczesne modele i koncepcje zdolności. Moje zastrzeżenia budzi zbyt częste podawanie informacji i cytowanie twórców poszczególnych

modeli zdolności z tzw. drugiej ręki, czego należy unikać, jeżeli jest dostępna literatura w oryginale. Na przykład w podrozdziale 1.2.3. *Model zdolności Franza J. Mönks'a* nie ma ani jednego odniesienia do prac wspomnianego autora, natomiast Doktorantka opisuje ten model za Wiesławą Limont, Stanisławem Popkiem i in. W bibliografii natomiast uwzględnia trzy prace Franza J. Mönks'a dotyczące problematyki zdolności. Należało więc przy opisie modelu odnieść się do pierwotnych źródeł i prac jego twórcy. Warto tę usterkę usunąć podczas przygotowania pracy do druku w postaci książki lub serii artykułów.

W rozdziale drugim Doktorantka analizuje ucznia zdolnego przez pryzmat teorii psychologicznych i pedagogiki zdolności. Przedstawia interesujące strategie identyfikowania ucznia zdolnego, cechy jego funkcjonowania w klasie szkolnej oraz zagrożenia rozwoju w postaci syndromu nieadekwatnych osiągnięć.

W rozdziale trzecim Pani Violetta Agata Jaśkiewicz analizuje wybrane rozwiązania edukacyjne w pracy z uczniem zdolnym w europejskich i amerykańskich systemach oświatowych oraz kierunki zmian podejmowanych w tym zakresie w polskim systemie oświatowym po 1989 roku. Na tej podstawie przedstawia najważniejsze rozwiązania edukacyjne dla dzieci i młodzieży zdolnej.

W rozdziale czwartym zamykającym rozważania teoretyczne Autorka odnosi się do dyskursu pedeutologicznego i formułuje szereg pytań o kompetencje nauczyciela ucznia zdolnego. Przytacza przy tym nazwiska wielu badaczy, którzy prowadzili w Polsce badania dotyczące przygotowania nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi oraz wskazywane w literaturze postawy nauczycieli wobec ucznia zdolnego, a także ich właściwości zebrane w trzech grupach: (1) cechy osobowości i predyspozycje intelektualne, (2) kompetencje zawodowe, (3) przekonania filozoficzne. Słusznie eksponuje znaczenie przygotowania merytorycznego nauczyciela do pracy z uczniem zdolnym i humanistyczno-refleksyjno-krytyczne koncepcje kształcenia.

Prowadzone w tej części rozważania i analiza współczesnych dyskursów edukacji nauczycieli stają się podstawą wyboru strategii jakościowej w podjętych przez Autorkę badaniach. Autorka poprawnie definiuje poszczególne kategorie, przedstawia wybrane teorie zdolności, prawidłowo identyfikuje i objaśnia omawiane zjawiska i problemy. Umiejętnie posługuje się terminologią z podjętej dziedziny, formułuje trafne sądy często odwołując się do istniejącej literatury. Oceniając tę część rozprawy doktorskiej sugeruję Autorce, by podczas przygotowania pracy do druku, na co z całą pewnością ona zasługuje, zlikwidowała pojawiające się usterki w postaci cytowań różnych teorii za innymi autorami, nawet jeżeli są to niekwestionowane autorytety naukowe, a w to miejsce wprowadziła odniesienia do twórców

teorii, na co zwróciłam wcześniej uwagę. Należy usunąć również usterki redakcyjne i skorygować literówki w nazwiskach.

W części empirycznej, w kolejnym piątym rozdziale Autorka ukazuje podstawy metodologiczne badań własnych. Na wstępie rozdziału uzasadnia wybór paradygmatu interpretatywnego i perspektywy badań biograficznych. Poprawnie formułuje cel i przedmiot badań oraz pytanie inicjujące poszukiwania badawcze. Trafnie dobrała metodę zbierania i analizy danych – wywiad narracyjno-autobiograficzny Fritza Schütze. Kompetentnie przedstawia procedurę analityczną wykorzystaną przy opracowaniu materiałów empirycznych. Poprawnie dobrała próbę badawczą, w skład której weszło 10 nauczycieli pracujących w szkołach podstawowych (5 nauczycieli) i liceach ogólnokształcących (5 nauczycieli).

Wyniki badań jakościowych zawarte są w rozdziałach szóstym i siódmym. Noszą one tytuły *Biograficzne struktury procesowe nauczycieli uczniów zdolnych pracujących w szkołach podstawowych* (rozdz. VI) i *Balansowanie między potencjałem (zdolności uczniów i kompetencji własnych) a oczekiwaniami oraz zewnętrznymi warunkami* (rozdz. VII). Autorka poprawnie przeprowadziła proces analizy zgromadzonego materiału empirycznego, rozpoczynając od transkrypcji wywiadów, poprzez analizy formalne, opis strukturalny, analityczną abstrakcję, porównywanie kontrastowe, aż do budowania modelu teoretycznego, czyli syntezy, dzięki której wyłoniła wielowymiarową wiedzę o badanym zjawisku, która pozwoliła na ujęcie problemu w sposób całościowy. Narracja prowadzona w tych rozdziałach odzwierciedla interesujący i wartościowy poznawczo materiał empiryczny oraz duże zaangażowanie Autorki, z którym zanurzyła się w codzienność badanych zjawisk. Zgadzam się z logiką i sposobem prowadzenia narracji. Bez wątpienia ta część dysertacji świadczy o dojrzałym warsztacie Doktorantki, która jawi się jako refleksyjny naukowiec.

W rozdziale szóstym Doktorantka prezentuje wyniki kompetentnie przeprowadzonych analiz dotyczących tzw. analizy wzorów sekwencji. Z pieczołowitością przeanalizowała biograficzne struktury procesowe, cykle życia w zakresach: biograficzne schematy działania, trajektorie cierpienia, instytucjonalne wzorce oczekiwań, metamorfoza (przemiany biograficzne) oraz odpowiadające im markery prezentacji.

Analizy wzorów sekwencji potraktowała jako punkt wyjścia i treść do analiz prowadzonych w ramach drugiego poziomu, tzw. analiz poprzecznych ujawniających dynamikę zmian w obrębie poszczególnych segmentów aktywności badanych nauczycieli, jakimi było życie rodzinne, edukacja własna, praca zawodowa, które są przedstawione w rozdziale siódmym. Szczegółowy opis strukturalny poszczególnych segmentów pozwolił Doktorantce na dekonstrukcję opowieści i obrazu opowiadanego życia. Analizy biograficzne

ugruntowane w wywiadach trafnie ukazują przemiany życia i tożsamości badanych nauczycieli. W części poświęconej analizie wyników badań Doktorantka wykazuje się rzetelnością prowadzonych analiz, ciekawością, dociekliwością poznawczą i refleksyjnością.

Pojawia się jednak w tej części pracy pewna nieścisłość. W rozdziale szóstym Doktorantka w tytule zaznaczyła, że charakteryzuje w nim biograficzne struktury procesowe nauczycieli szkół podstawowych, jednak jeden z pięciu wybranych do analizy nauczycieli – Roman – jest zatrudniony w liceum ogólnokształcącym. Warto więc zadbać o większą precyzję w tytule w przypadku przygotowania publikacji do druku.

Ważnym elementem dysertacji jest próba typologii portretów/wzorów (nauczycieli) opracowana na podstawie głównych konstrukcji dotyczących przeszłości doświadczeń biograficznych, zawarta w podsumowaniu dysertacji. Doświadczenia te ukazały jak przeszłość, terażniejszość i nieznana przyszłość wpływają na sens nadawany ich życiu. Na podstawie analizy zgromadzonego materiału empirycznego Autorka trafnie podsumowuje wyniki badań i formułuje wnioski, a wśród nich ten, że: *Nie ma jednego portretu nauczyciela ucznia zdolnego. Możemy mówić jedynie o typach podejść w tym zakresie. Na ich określenie użyłam roboczo metafor pochodzących z analiz transkrypcji wywiadów: kariera typu „mimo nienajlepszych początków” oraz kariera typu „ogrodniczego”* (s. 193-194). Wartością badań Doktorantki jest opis i wnioski specyficzne dla kontekstu, w którym przeprowadziła badania. Trafnie wyjaśniła szczególne sytuacje społeczne, których uczestnikami byli badani, wydarzenia i role nauczycieli uczniów zdolnych zanurzając się w codzienność sytuacji, którą wybrała do zbadania i sens jaki nadają swojemu życiu badani nauczyciele. Stanowią one niewątpliwie autorski wkład w identyfikację procesów strukturalnych biografii indywidualnych i procesów zbiorowych nauczycieli uczniów zdolnych. Autorka zrealizowała założone cele, a przeprowadzone przez nią analizy świadczą o dojrzałości naukowej. Podjęty problem jest oryginalny i wartościowy dla nauk o edukacji, szczególnie dla pedeutologii.

Zdarzają się w dysertacji potknięcia, które nie powinny powtarzać się, gdyby Doktorantka w przyszłości publikowała omówienie wyników badań w formie książkowej lub w cyklu artykułów. W tekście składanym do druku warto zadbać o warsztat pisarski i jego stronę techniczną. Koniecznie usunąć trzeba literówki i zdarzające się błędy w nazwiskach cytowanych autorów (np. na s. 95).

Konkluzja

Biorąc pod uwagę całość przedstawionej do recenzji pracy pt. *Nauczyciel ucznia zdolnego. Studium socjo-biograficzne* stwierdzam, że spełnia ona warunki stawiane rozprawom

doktorskim w *Ustawie stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003 r. (Dz. U. Nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami). Rozprawa dotyczy ważnej i aktualnej problematyki. Prezentuje wyniki rzetelnie przeprowadzonych studiów i badań. Dostrzeżone przeze mnie usterki nie wpłynęły na prawidłowość całego toku badań i omówienia ich wyników. Ich zasygnalizowanie miało na celu zwrócenie uwagi na błędy, których Autorka powinna unikać w dalszych pracach badawczych, a także przy przygotowaniu tekstu rozprawy do druku. Stawiam więc wniosek o dopuszczenie mgr Violetty Agaty Jaśkiewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Grzegorz Gucyński